

Uskontotieteilijä Peik Ingmanin lausunto lakivaliokunnalle Rikkomaton – kielletään eheytyshoidot kansalaisaloitteesta (KAA 6/2023 vp)

Tietoja itsestäni ja asiantuntijuudestani

Olen uskontotieteen maisteri ja väitöskirjatutkija ja erikoistunut uskonnollistaustaisten ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien haasteiden tutkimiseen. Toimin kolme vuotta (2018–2021) Sateenkaariyhdistys Malkus ry:n Taakasta voimavaraksi -hankkeen toisena koordinaattorina. Tänä aikana teetimme kaksi kyselyä niin kutsuttuun eheytystoimintaan osallistuneille. Julkaisimme myös toisesta kyselystä sen tuloksia avaavan raportinⁱ. Hankkeen aikana tapasimme lukuisia nk. eheyttämistoiminnalle altistuneita henkilöitä ja jonkin verran myös nk. eheyttämistoimintaa tarjoavia tahoja.

Vuonna 2021 tein toimeksiantona Setalle raportin nimeltä Eheytystoiminta ja yhteiskunnan vastuuⁱⁱ, jota varten perehdyin aiheetta kartoittaviin selvityksiin ja toimintaa rajoittavaan lainsäädäntöön. Selvitystä varten konsultoin myös eri asiantuntijoita. Olen luennoinut aiheesta sekä suomeksi että ruotsiksi ja toiminut neuvonantajana aiheesta muun muassa Yhdysvaltain Suomen suurlähetystön vuoden 2021 ihmisoikeusraportin laatijoille sekä Suomessa asuvien ulkomaalaistaustaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemuksia kartoittavan raportin (THL) laatijoille.

Kriminalisoinnin vaikutuksista – mihin laki voi ja ei voisi vaikuttaa?

Lainsäädännön vaikuttavuusarvioinnin kannalta haluan painottaa, että seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin muutos- tai tukahduttamispyrkimyksiin kannustavien tekojen ja toiminnan kriminalisoinnilla ei tähdätä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamien syrjintäongelmien kokonaisvaltaiseen ratkaisemiseen. Nk. eheyttämistoiminnan kriminalisoinnissa on kysymys puuttumisesta nimenomaiseen ilmiöön, joka on osa tätä laajempaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamaa syrjintää. Nk. eheyttämistoiminnan kriminalisointi ei kuitenkaan tästä huolimatta ole pelkästään symbolista, koska uhrien suojatoimilla pystytään vaikuttamaan suorasti itse uhrien sekä laajemmin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon.

Vertauskohteena voisi pitää naisiin kohdistuvaa seksuaalista häirintää. Seksuaalisen häirinnän kieltäminen ja sen kriminalisointi ei itsessään ratkaise kaikkia ongelmia, jotka liittyvät naisiin kohdistuvaan syrjintään. Kuitenkin seksuaalisen häirinnän kriminalisointi on ilmiselvästi perusteltua ja tärkeä osa tätä laajempaa työtä.

Painotan tätä koska kannan huolta siitä, että asiasta voisi syntyä väärinkäsityksiä kriminalisoinnin vaikuttavuuden arvioinnissa, jos lain vaikuttavuutta ei arvioida ensisijaisesti nk. eheyttämistoiminnan uhrien kannalta.

Mitä nk. eheyttämistoiminta on?

Ruotsissa julkaistiin vuonna 2022 selvitysⁱⁱⁱ sateenkaarinuorten altistumisesta nk.

eheyttämistoimintaan ("omvändelseförsök"). Selvityksessä toiminnan ulottuvuuksia eritellään (ilmiön vakavuuden kannalta mielestäni toimivasti) viiden kategorian avulla. Se voi sisältää

- **fyysistä väkivaltaa** (esimerkiksi pahoinpitelyä tai ruoan saatavuuden rajoittamista),
- **seksuaalista väkivaltaa** (pakkoavioliittoja, seksuaalista hyväksikäyttöä),
- **henkistä väkivaltaa** (uhrin hallitsemista ja valvontaa, hänen solvaamista, sosiaalista eristämistä, karttamista tai suoranaista tai epäsuoraa uhkailua, esimerkiksi sillä, mitä uhrille voisi tapahtua, jos hän ei pyri sopeutumaan, tai sillä, mitä muille on tapahtunut, koska he eivät ole onnistuneet sopeutumaan tiettyyn muottiin),
- **maasta poistamista** valheellisin perustein tai vasten tahtoa, ja
- **yrityksiä "parantaa"** esim. lääkärin, rukouksen tai rituaalin kautta.

Missä nk. eheyttämistoimintaa tapahtuu?

Emme tilastotieteellisesti tarkalleen tiedä, miten paljon ja missä kaikkialla Suomessa ihmisiä kannustetaan muuttamaan tai tukahduttamaan seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuolen ilmaisuaan. On kuitenkin kiistatonta, että sitä tapahtuu myös Suomessa. Tämän kysymyksen osalta haluan painottaa, että nk. eheyttämistoiminnan kiellot eri maissa eivät erittele konteksteja, joissa toimintaa tapahtuu, vaan niillä keskitytään tekojen kieltämiseen kontekstista riippumatta.

Asiantuntijanäkemykseni on, että nk. eheyttämistoiminta tulisi kieltää ulkomaisten esikuvien mukaisesti eli riippumatta siitä, missä toiminta tapahtuu. Tällainen yleinen kiello toimii kuitenkin ensiaskeleena, joka helpottaa kontekstisidonnaisempia toimenpiteitä.

Miten ja millä perusteilla toimintaan on pyritty kansainvälisesti puuttumaan?

Muissa maissa nk. eheyttämistoimintaan on pyritty puuttumaan lainsäädännöllä eri tavoin. Ensinnäkin siihen on pyritty vaikuttamaan **hyvinvointiin ja henkiseen koskemattomuuteen liittyvän lainsäädännön kautta**. Henkisellä hyvinvoinnilla tarkoitetaan **suojaa henkiseltä väkivallalta ja tukea tai suoja henkisen hyvinvoinnin kehittämiseksi**.

Toiseksi, siihen on pyritty vaikuttamaan painottamalla **oikeutta elämään**. Tällä viitataan nk. eheyttämistoiminnasta johtuvaan kohonneeseen itsemurhariskiin ja itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Erityisesti lasten oikeudet sisältävät erityissuojaa itsetuhoista käyttäytymistä vastaan.

Kolmanneksi, toimintaan on pyritty puuttumaan **vanhempien velvollisuuksien kautta**. Tällä tarkoitetaan lainsäädäntöä, jolla säädellään lapsen edun ja vanhempien oikeuksien välistä jännitettä. **Kaltoinkohtelua ja heitteillejättöä käsittelevä lainsäädäntö** toimii perusteluna puuttumaan tilanteisiin, joissa vanhemmat kannustavat lastaan seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun muutospyrkimyksiin tai ohjaavat lapsiaan nk. eheyttämistoiminnan piiriin.

Neljänneksi, siihen on pyritty vaikuttamaan **kidutukseen liittyvän lainsäädännön valossa**.

Ihmisoikeusnäkökulmat nk. eheyttämistoimintaan painottavat usein erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen kolmatta artiklaa: Ketään ei saa kiduttaa, eikä **kohdella** tai rangaista epäinhimillisellä tai **halventavalla tavalla**. Oikeusasiantuntijat ovat todenneet, että eheyttämistoiminta on kaikissa muodoissaan vähintäänkin halventavaa kohtelua^{iv}.

Toiminnan halventavuus ei niinkään perustu tekijän motiiveihin eikä edes siihen, miten uhri kokee toiminnan ja tekijän teot. Vaan teko on halventava jo siksi, että se ilmaisee uhrin moraalista vähempiarvoisuutta ja koska tekijällä on uhriin nähden sellainen valta, että hänen tekonsa voivat lannistaa uhrin.

Neither the intentions of the wrongdoer nor the subjective perception of the victim determines whether an act is degrading.

Treating LGBTIQ+ people as though they are of less value is an intrinsic feature of ‘conversion therapy’. Every form of the practice manifests contempt for LGBTIQ+ identities; that contempt is then acted upon through a willful refusal to respect the equal value of the well-being of LGBTIQ+ people. This is a dignitarian harm that occurs regardless of whether the victims of ‘conversion therapy’ get injured by the practice.

The expressive harms caused by ‘conversion therapy’ arise from the fact that it contemptuously disregards the interests and welfare of LGBTIQ+ people. Even when not stated explicitly, the degrading message of ‘conversion therapy’ is intelligible to the recipients because it reflects and repeats a widely understood message about sexuality norms, viz heterosexuality is ‘normal’ and desirable, whereas other gender identities or expressions of sexuality are not. This message is intelligible to its recipients because they are part of the same community of shared meanings as those who try to ‘convert’ them. That is why ‘conversion therapy’ is degrading even if that was not how it was meant by the ‘therapy’ provider or how it was conceived by the individual victims^v.

Halventavuus perustuu siis siihen, että nk. eheyttämistoiminnan päämäärä ja tavoite perustuvat näkemyksiin, joiden mukaan homoseksuaalisuus, biseksuaalisuus, muunsukupuolisuus ja transsukupuolisuus ovat vähempiarvoisia suhteessa heteroseksuaalisuuteen tai cissukupuolisuuteen.

Uskonnonvapaudesta

Eheyttämistoiminta vaarantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien oikeutta turvallisesti harjoittaa uskonnollista vakaumustaan.

”Eheytymistä” yrittäneet ovat kertoneet kadottaneensa uskon, kokeneet hengellisten johtajiensa pettäneen heidät, olleet vihaisia siitä, että heidät on suljettu uskonyhteisönsä ulkopuolelle ja kuinka tämä kaikki on vaikuttanut heidän jumalasuhteeseensa.

Monet toimintaan osallistuneet ovat olleet vihaisia harhauttavista ja vastuuttomista väitteistä, surreet menetettyjä mahdollisuuksia ja menetettyä nuoruutta. Niistä, jotka ovat lopulta löytäneet sellaisen hengellisen maailman, jossa heidän seksuaalista suuntautumistaan ja/tai sukupuoli-identiteettiä kunnioitetaan, vuosien häpeä ja henkinen kamppailu sinänsä hyvántahtoisten auttajien kanssa on tuntunut traagisen turhalta ja turhauttavalta^{vi}.

On tärkeää pyrkiä välttämään vastakkainasettelua uskonyhteisöjen ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen välillä.

Vuonna 2021 ansiokas ryhmä YK:n ja kansainvälisiä ihmisoikeusasiantuntijoita kehotti valtioita huomioimaan sateenkaari-ihmisiä syrjivien, ulkopuolistavien tai stigmaa lisäävien narratiivien haitallisia vaikutuksia. Ryhmä painotti, että sateenkaari-ihmisiä löytyy ja on aina löytynyt kaikissa uskonperinteissä ympäri maailmaa, ja että myös sateenkaari-ihmisten uskonnonvapaus tulee tunnustaa ja turvata^{vii}.

Ei siis tulisi olettaa, että nk. eheyttämistoiminnan kriminalisoinnissa olisi kysymys ainoastaan yksilön uskonnonvapauden punnitsemisesta suhteessa toisen oikeuteen syrjimättömyyteen. Kysymys on myös siitä, että yhden oikeus uskonnon harjoittamiseen ei saa olla pois toisen oikeudesta uskonnon harjoittamiseen^{viii}.

Samana vuonna toinen ihmisoikeusasiantuntijoiden työryhmä Englannissa (The Ban 'Conversion Therapy' Legal Forum)^{ix} laati suosituksia eheyttämistoimintaan liittyvää rajanvetoa varten. Selvityksessä painotetaan, että *toisiin ihmisiin kohdistuvien tekojen* kieltäminen ei ole ristiriidassa uskonnonvapauden kanssa. Kaikilla on oikeus omiin uskomuksiin, mutta kenelläkään ei pitäisi olla oikeutta harjoittaa ”eheyttämistoimintaa” toista ihmistä kohtaan. Mitä tämä käytännössä tarkoittaa?

Jos seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö esimerkiksi istuu kirkon penkillä ja kuulee papin lukevan raamattua osana saarnaa ja pappi sanoo, että ”näiden raamatunkohtien valossa on selvää, että homoseksuaalinen toiminta on syntistä”, sanat eivät vielä täyttäisi suositellun ”eheyttämistoimintaa” kriminalisoivan lain vaatimuksia. Riittämättömyys perustuu siihen, että ne eivät *kohdistu* tai ole *suunnattuja* yksittäiselle sateenkaari-ihmiselle.

Samoin jos pappi esimerkiksi pyytäisi yhtä tai useampaa henkilöä puhutteluun, ja puhuttelun aikana pappi sanoisi samaa kuin saarnassa, *tämäkään* ei vielä täyttäisi ehdotetun ”eheyttämistoimintaa” kieltävän lain vaatimuksia.

Mutta jos pappi sitten kehottaisi ja ohjeistaisi henkilöä ”lakkaamaan kävelemästä tätä polkua ja tekemään parannuksen synneistään” ja altistaisi henkilön esirukoukselle hänen puolestaan, muuttumisen vaatimus kohdistuisi tiettyyn henkilöön. Tämä olisi siis selvityksen perusteella rangaistava teko.

Uskonnollisten johtajien toiveista kriminalisoida nk. eheyttäminen

Monille uskonyhteisöjen johtajille nk. eheyttämisen kriminalisointi on myös toivottu asia. Vuonna 2020 yli 370 uskonnollista johtajaa yli 35 maasta allekirjoittivat julistuksen kaiken elämän pyhyydestä ja arvokkuudesta (Declaring the sanctity of life and of the dignity of all)^x. Julistuksessa vaaditaan, että ”eheyttämistoiminta” kielletään. Allekirjoittajien joukossa on uskonnollisia johtajia, jotka ovat

sikhejä, muslimeja, buddhalaisia, hinduja ja kristittyjä. Julistus löytyy 16 eri kielellä. Monet johtajat kipuilevatkin sen asian kanssa, etteivät he varsinaisesti tai tarvittavan selkeästi kykene kieltämään loukkaavaa kielenkäyttöä omilta alaisiltaan, jota alaiset kohdistavat yhteisön jäseniin eheyttämistarkoituksessa.

Nk. eheyttämisen kriminalisointi selkeyttäisi tilannetta. Vastuuhenkilöt ja työntekijät saavat omata henkilökohtaisen vakaumuksen, mutta he eivät kuitenkaan saa pyrkiä muuttamaan ketään edes uskonnonvapauteen nojaten.

Eheyttämistoiminta ja valtion tuki sitä harjoittaville tahoille

Suomessa moni uskonnollinen taho saa valtion tukea. Ruotsin nuoriso- ja kansalaisyhteiskuntaviraston tekemä selvitys sateenkaarinuorten altistumisesta nk. eheyttämistoiminnalle^{xi} suosittelee sen selvittämistä, voisiko nk. eheyttämistoimintaa harjoittavilta tai sitä sallivilta uskonyhteisöiltä evätä valtiollinen rahoitus. Tämän selvittäminen olisi perusteltua myös Suomessa nk. eheyttämistoiminnan kriminalisoinnin yhteydessä.

Uhrin tai mahdollisen uhrin suojaamisesta: peruste lähestymiskiellolle

Skotlannin hallituksen lakiluonnoksessa^{xii} suositellaan myös suojelumääräyksiä. Riski altistua eheyttämistoiminnalle tulisi olla peruste lähestymiskiellolle. Kriminalisoinnin myötä tämä olisi tietysti perusteltua, jolloin lähestymiskieltoon liittyvät käytännöt olisi hyvä päivittää paremmin tunnistamaan nk. eheyttämistoiminnalle altistumisen riskitekijät.

Maasta poistumisesta

Islannin lakimuutos ja esimerkiksi Kanadan rikoslain muutokset suojaavat myös alaikäisiä siltä, että heidät viettäisiin pois maasta osallistumaan eheytysoimintaan (Kanadassa rangaistus enintään viiden vuoden vankeus ja Islannissa enintään neljän vuoden vankeus).

Ruotsin nuoriso- ja kansalaisyhteiskuntaviraston tekemä selvitys sateenkaarinuorten altistumisesta nk. eheyttämistoiminnalle sisältää myös ehdotuksia maasta poistumiskieltoihin liittyen. Selvityksessä näihin viitataan ”kasvatusmatkoina” (”uppfostringsresor”). Selvityksen mukaan nykyinen maastapoistumiskieltoon liittyvä lainsäädäntö on kattavuudessaan riittämätön. Virasto ehdottaakin siksi, että tällaiset ”kasvatusmatkat” lisätään kyseisen lainsäädännön määrittelyihin.

Lopuksi

Nk. eheyttämistoiminnan kriminalisointi ja markkinointikielto sekä siihen liittyvät mahdollisuudet maastapoistumis- ja lähestymiskieltoihin ovat mielestäni se perusta, joka mahdollistaa ja helpottaa enemmän kontekstisidonnaista ilmiöön kitkemiseen tähtäävää työtä. Keskeistä lain säätämisessä on, että hyvin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeussuojaa parannetaan. Laki tekisi vahingollisesta toiminnasta näkyvää ja määriteltä ja sitä kautta mahdollistaisi uhreja suojautumaan

siltä.

Lisätiedot

peik.m.ingman@gmail.com

Peik Ingman
23.02.2024
Tampere

ⁱ Lumi Sammallahti ja Peik Ingman (2020). Eheytyseraportti. Kyselyraportti seksuaalisen suuntautumisen- ja sukupuoli-identiteetin muutospyrkimyksistä Suomessa. Sateenkaariyhdistys Malkus ry. Löytyy täältä: <https://www.voimavaraksi.fi/materiaalia>

ⁱⁱ Ingman Peik (2022). Eheytysoiminta ja yhteiskunnan vastuu. Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun muutospyrkimyksiin kannustavaan toimintaan puuttuminen Suomessa ja kansainvälisesti. Seta. Löytyy täältä: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/ammattilaisille/tutkimuskatsaukset/>

ⁱⁱⁱ MUCF (2022). Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. Löytyy täältä: <https://www.mucf.se/publikationer/unga-hbtq-personers-utsatthet-omvandelseforsok-i-sverige>

^{iv} I. Trispiotis & C. Purshouse (2022). Conversion Therapy as Degrading Treatment. *Oxford Journal of Legal Studies*, 42:1, sivut 104--132. doi:10.1093/ojls/gqab024. Löytyy täältä: <https://academic.oup.com/ojls/article/42/1/104/6333646?login=false>

^v I. Trispiotis & C. Purshouse (2022). Conversion Therapy as Degrading Treatment. *Oxford Journal of Legal Studies*, 42:1, sivut 104--132. doi:10.1093/ojls/gqab024. Löytyy täältä: <https://academic.oup.com/ojls/article/42/1/104/6333646?login=false>

^{vi} Ingman Peik (2022). Eheytysoiminta ja yhteiskunnan vastuu. Seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun muutospyrkimyksiin kannustavaan toimintaan puuttuminen Suomessa ja kansainvälisesti. Seta. Löytyy täältä: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/ammattilaisille/tutkimuskatsaukset/>

^{vii} The right to freedom of religion or belief and the right to live free from violence and discrimination based on SOGI are both built on a promise of human freedom. LGBT persons deserve that promise fulfilled. Statement by human rights experts on the International Day against Homophobia, Transphobia and Biphobia (17.5.2021). Löytyy täältä: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27091&LangID=E>

^{viii} Dag Øistein- Endsjø (2020). The other way around? How freedom of religion may protect LGBT rights. *The International Journal of Human Rights*, vol. 24: 10. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1763961>

^{ix} Ban 'Conversion Therapy' Legal Forum (2021) The Cooper Report: Recommendations on legislating effectively for a ban on conversion practices. Toimeksiantaja: Ozanne Foundation. Löytyy täältä: https://www.ozanne.foundation/cooper_report/

^x <https://www.bbc.com/news/uk-55326461>

<https://globalinterfaith.lgbt/#public>

^{xixi} MUCF (2022). Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. Löytyy täältä:
<https://www.mucf.se/publikationer/unga-hbtq-personers-utsatthet-omvandelseforsok-i-sverige>

^{xii} <https://www.gov.scot/publications/ending-conversion-practices-scotland-scottish-government-consultation/pages/15/>